

NEMZETI-E MÉG A SZOCIÁL- DEMOKRÁCIA?*

G A L L Ó B É L A

A kérdésben két provokáció rejlik. Az egyik azokat az előítéleteket ingerelheti, melyek szerint a szociáldemokrácia *ab ovo* érzéketlen a nemzeti problematikára, a másik meg azok számára lehet kihívó, akik neoliberais befolyásoltságuk miatt a nemzetet eleve retrográd koloncnak tartják, legyen szó bármilyen politikai irányzatról, jelen esetben történetesen a szociáldemokráciáról. Miért kellene bárkinek is az idejét múlt nemzetet föl vállalnia? – kérdezhetik ez utóbbiak. Az első kijelentés egyszerűen és tényszerűen történelmietlen, ez némi olvasottság birtokában könnyen belátható. A második „csak” a jelen félreértelmezése, s ehhez rögtön az a kortársi megjegyzés is ide kívánczik, hogy manapság ez a veszélyesebb.

HÁROM SKIZMA

A szociáldemokráciáról a nemzeti probléma vonatkozásában pontosabb kép vázolható fel, ha történetét a következő három nagy skizma köré csoportosítjuk.

1) A marxista mozgalom teoretikus és intézményes szétválása a forradalmár kommunista és a revizionista szociáldemokrata szárnyra, ami nagyjából a 19. század utolsó és a 20. század első két évtizedében ment végbe.

2) A revizionista szociáldemokrácián belüli szakítás magával a marxizmussal, áttérve az osztálykompromisszumok politikájára. Ezt a pillanatot a német szociáldemokraták (SPD) 1959. évi Bad Godesberg-i programjához szokás társítani, jóllehet az erről szóló meditáció sokkal régebbi, még jóval a II. világháború előtt kezdődik, és sok európai pártot foglalkoztat.

3) Végül az úgynevezett harmadikutas (*third way*) szociáldemokráciával összefüggő skizma. A '80-as évek neoliberais hullámának farvizén kialakuló, minden korábbi szociáldemokrata hagyományt – a klasszikus revizionizmust és Bad Godesberget is – elvető harmadik út, nevét cáfolva, lényegében kapitulál a tőkeológia előtt. Szinte természeti törvényként fogadja el a globálissá tágult neoliberais kapitalizmust, „baloldali” identitása pedig azon az önképen alapszik, hogy bárki másnál jobban menedzseli annak negatív társadalmi következményeit. Elméleti hátere Anthony Giddens brit szociológus munkássága, az ő nézeteire támaszkodva kívánja a posztliberais korszak „szociáldemokráciájának” szerepét eljátszani. Vessünk néhány – nemzeti – pillantást ezekre a korszakra!

* Az írás szerkesztett részleteket is tartalmaz a szerző *Vörösök és rózsaszínűek – Az ellillanó szociáldemokrácia* című, hamarosan megjelenő esszékönyvéből.

FORRADALMÁR VAGY REVIZIONISTA?

Az első skizma két legfontosabb vitapontja, hogy ki a mozgalom főhőse: a proletár vagy a kispolgár, illetve hogy a kapitalizmus meghaladásának mi a kívánatos módja: revolúció kell-e, vagy életszerűbb az evolúció? E fő kérdések mellett a nemzet úgy kerül szóba, hogy „magától értetődően” képzelik el az eltűnését. A forradalmár marxisták szerint a proletariátus győzelme egyúttal a nemzetköziség diadala lesz, miként az az *Internacionálé* refrénjében el is hangzik: „Ez a harc most a végső, / Csak összefogni hát, / és nemzetközivé nő! / Miénk lesz a világ”.¹ Kevésbé dallamosan kifejtve: a proletariátus osztálytudata minden egyéb közösségi tudatot elhalványít, legfőképpen a nemzeti identitást olvasztja magába, hiszen a „végső harc” univerzális győzelme után fölöslegessé válnak a nemzetek – minek, kinek kell már akkor a haza? „A munkásoknak nincs hazájuk [...] a proletariátusnak mindenekelőtt a politikai hatalmat kell meghódítania, a nemzet vezető osztályává kell emelkednie, önmagát nemzetté kell szerveznie, bár semmi esetre sem burzsoá értelemben. [...] A népek nemzeti elkülönülései és ellentétei már a burzsoázia fejlődésével, a szabad kereskedelemmel, a világpiaccal, az ipari termelés és az ennek megfelelő életviszonyok egyformaságával egyre inkább és inkább eltűnnek” – írta Marx és Engels 1848-ban,² az európai nemzeti forradalmak kellős közepén, miközben mint szükséges, de nem elégséges fejleményekkel maguk is szimpatizáltak ezekkel az antifeudális nemzeti liberális forradalmakkal.

A *Kommunista Kiáltvány*nak ezek a legpontosabb mondatai, nyomaiban sem igazolja őket a történelem. Ha ugyanis valami, akkor sokkal inkább a proletariátus szívódik fel majd folyamatosan, mintsem hogy a nemzet tűnne el, hiszen a múltat „véggépp eltörölni” legalább olyan lehetetlenség, mint amilyen akarnokság.

A 20. század elején hamar ki is derül, hogy a kettészakadó munkásmozgalom nem egyforma lelelkésedéssel éneklie az *Internacionálét*. A kommunisták azzal vádolták a szociáldemokratákat, hogy éppen a legnemesebb célt, a proletár internacionalizmust adják fel, amikor az I. világháború kitörésekor sok országban támogatják a hadiköltségvetést, s ezzel a nacionalizmus jelenét választják a proletárjövő helyett. Legkésőbb ekkor világossá vált, hogy a kommunista univerzalizmus íróasztalon létezik csupán, míg a nemzeti érdek működő és hathatós fogalom, az internacionalizmus pedig gyakorlatilag nincsen a nacionalizmussal³ azonos vonzerejű társadalomlélektani súlycsoportban. Utóbbi a boldogulás konkrétumait – szemben a „tudományosan” garantált proletár internacionalizmussal – már a jelenben ígéri, ráadásul úgy, hogy mindezt a tradíciók megvédésével köti össze. (Más kérdés, hogy tudja-e teljesíteni.) Tapasztalatilag bizonyosodik tehát be, hogy az európai nemzetek állampolgárai a nemzeti identitást olyan fontos értéknek tekintik, amely alkalomadtán minden egyebet felülírhat. Ezt lehet galád osztályarulásnak minősíteni, a lövészárkok ténye ettől még tény marad: az „egyetemes” munkásosztály tagjai vitézül lövik egymást a támogatott hadihitelekből vásárolt fegyverekkel, német munkás a franciát, az orosz stb. Mint ahogy pár évtizeddel később, a II. világháborúban a német és a szovjet proletárok teszik ugyanezt. Ám a szovjet munkások a Nagy Honvédő Háborúban korántsem a proletár internacionalizmust védik német osztályos testvéreiktől, hanem az orosz „haza anyácskát”, akit azok oly rúttal meggyaláznak.

Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a világháború rettenetes dolog, a kommunisták rá is játszanak arra, hogy ők a békepártiak, a szociáldemokraták pedig a háborúpártiak. Csakhogy ennél „kicsit” azért árnyaltabb a kép. Ehhez elegendő összevetni a forradalmár Vlagyimir Iljics Lenin és a revizionista Eduard

inkább a proletariátus szívódik fel, mintsem a nemzet

1 Bresztovszky Ernő 1904-es, az eredetihez leginkább szöveghű fordítása.

2 KARL MARX – FRIEDRICH ENGELS: *A Kommunista Kiáltvány* [1848] = *Marx és Engels Válogatott Művei*. III. szerk. RECSKI Ágnes, Kossuth, Bp. 1975. 151., 152.

3 A nacionalizmus fogalmát természetesen nem a sovinizmus, hanem a patriotizmus szinonimájaként használom.

Neoliberális hullám –
Margaret Thatcher 1990-ben
(R. Barraez D’Lucca alkotása)

Bernstein korabeli nézeteit. Lenin a háború kapcsán a hatalom mindenáron való megragadásának lehetőségét látja maga előtt, ügyet sem vet holmi nemzeti megfontolásokra. Azt reméli, hogy az imperialista háború a proletárforradalom hasznára lehet, siettetheti a világrevolúciót, amiért semmi se drága. A háborút arra kell *használni*, hogy bármi áron *felgyorsítsuk* vele a kapitalizmus összeomlását. Lesújtó véleményt alkot az „áruló” szociáldemokratákról, akik ahelyett, hogy e proletár szempontot tartanák szem előtt, csak úgy patriotizmusból hadakoznak. Élesen kritizálja a saját nemzeti kormányaikat támogató tagpártokat, miközben persze azokat is lenézi (ők vannak kevesebben), akik a vérontás befejezését sürgetik. Szerinte ezek a szocdemek nem értik, milyen potenciál rejlik a háborúban. Lenin hajszálpontosan érzékeli: itt az idő, most kell az „elfajult” szociáldemokráciával szakítani, mivel a mozgalom szavai marxisták ugyan, de a gyakorlatban megengedhetetlenül reformisták. Márpedig a kapitalizmust nem reformálgatni, hanem megdönteni kell, a munkásosztálynak tilos a polgári világ parlamenti színjátékába beilleszkednie. A háború: lehetőség. Felhajtóerejét kihasználva egy új, igazi, forradalmi centrumot lehet létrehozni, ez megszüntetné az elmélet és a gyakorlat közti szakadékot. Minden olyan szándékot magába olvasztana, amely tagadja a revizionista reformizmust, és mindenekelőtt a nemzetközi osztályharcot tartja szem előtt. Lehet, hogy „a munkások szörnyű árat fognak fizetni a háborúért [...], de a végén győznek. Ez a történelem akarata”.⁴ Leginkább persze Leniné, aki az internacionalizmus nevében kiemelné nemzeti közegéből a munkásosztályt, és kérlelhetetlenül szembehelyezné azzal. Ha muszáj, haljon meg a munkás, de akkor már az osztályáért tegye, ne a nemzetéért. (A forradalmár értelmiségi e szerint még a munkáshalál értelmét is meghatározhatja.)

Bernstein – aki 1914-ben megszavazza a német hadiköltségvetést, ám egy évvel később már nem – szembeszáll a háborúpártiakkal, köztük honfitárs elvtársainak többségével. Leninnel ellentétben a vérontást nem tartja a forradalom olajának, nem tulajdonít neki semmiféle „történelmi akaratot”. Értelmetlen szenvedéshalmazt lát benne, és érzékeli politikai veszélyeit. Nem kívánja kockáztatni az addig elért parlamentáris eredményeket. Nincs baja a nemzettel,

4 Maxim GORKY: *Days with Lenin*. International Publishers, New York, 1932. 23.

sőt úgy gondolja, hogy egy vesztes háború a nemzet egészének rossz, márpedig annak a munkásosztály is része, *horribile dictu*, annak is van nemzeti identitása.

Merőben más logika ez, mint a forradalmaré. Lenin előtt a háború kapcsán is a *homályos* történelmi végcél lebeg, Bernstein ellenben a *jól látható* mozgalmat félti. Létezik tehát egy vízionáriusan internacionalista jövőkép és léteznek az illetlen nemzeti tapasztalatok. Kinek rosszabb ilyenkor, a forradalmároknak vagy a tényeknek? Költői a kérdés, mert a forradalmárok úgy hidalnák át a teória és a valóság közti szakadékot, hogy még könnyörtelenebbül világosítanak fel a – kellően sosem érett – munkásosztályt, mit is kellene tennie valójában. (Gyógy-pedagógiai szerepet vindikálnak maguknak a hátrányos szellemi kapacitású proletariátus mellett – azazhogy felett. Ha ugyan nem hóhérit.)

OSZTÁLYKOMPROMISSZUM FELÉ

A második skizma korszakában az előbbiek szembenállása intézményesen is kiteljesedik. A nemzeti kereteket széttörendőnek tekintő proletár univerzalitásra törekvés az Internacionálék történetében is jól nyomon követhető. Az 1864-től 1876-ig tartó angolszász és francia genezisú és többségű – még a korábbi korszakhoz köthető – I. Internacionálé nem annyira elméleti célokat, inkább pragmatikus érveket kölcsönöz a nemzetköziség szándékának. Mindenekelőtt a sztrájkőrők gyakorlati importálásának lehetőségét akarja kiküszöbölni, nemzetközi tömegakciókkal kíván beleszólni egy-egy országon belüli harcba.

Amikor a kommunista „Világ proletárjai egyesüljtek!” felhívást a kontinensen széles körűen akceptálni kezdik (Nagy-Britanniában nem), az a német térnyerést bizonyítja. Az 1889-ben létrejövő II. Internacionálé már a német dominancia alapján működik, nem véletlenül nevezik az I. világháború kitöréséig tartó negyedszázadot az európai marxizmus aranykorának.⁵ (Bernsteint is ebben az időszakban – a II. Internacionálé 1904-es amszterdami kongresszusán – bélyegzik árulónak.) Revizionisták, centralisták és forradalmi baloldaliak – így fest a II. Internacionálé belső politikai tagozódása, ami csak 1915-ben egyszerűsödik le, amikor a szervezet végleg baloldali szocialistákra (kommunistákra), illetve jobboldali szocialistákra (szociáldemokratákra) szakad. Súlyos belső ellentétek miatt 1916-ban a II. Internacionálé végleg fel is oszlik.

Kevéssel ezután Leninék 1919-ben, az úgynevezett orosz hadikommunizmus időszakában megalapítják a III. (Kommunista) Internacionálét, más néven a Kominternt. Csatlakozási feltételeikben rigorózan szerepel, hogy a tagoknak muszáj felvenniük a „kommunista” elnevezést, de lényegesebb ennél, hogy harci hangsúllyal jelenik meg benne a szakítás mozzanata: „A Kommunista Internacionálé hadat üzent az egész polgári világnak és valamennyi sárga [sic] szociáldemokrata pártnak. Szükséges, hogy minden egyszerű dolgozó ember világosan lássa a különbséget a kommunista pártok és a régi hivatalos »szociáldemokrata« és szocialista pártok között, mely utóbbiak cserben hagyták a munkásosztály vörös zászlaját.”⁶

A szociáldemokraták radikálisai megpróbálnak idomulni az 1917 utáni forradalmi hullámhoz. 1921-ben életre hívják és 1923-ig működtetik az úgynevezett Kétésfeles Internacionálét, de mint rövid élettartamából kitetszik, nem sok sikerrel. Többségük ezután a kommunista pártokhoz, vagyis a III. Internacionáléhoz csatlakozik, a mérsékelték pedig – az egykori II. Internacionálé szellemében – Munka és Szocialista Internacionálé néven 1923-ban újraélesztik a Szocinternt, majd 1951-ben Frankfurtban megismétlik a műveletet. S noha szervezetük lényegében mindmáig fennáll, a kommunisták centralizált harciasságát, velejég képmutató internacionalizmusát sohasem közelítik meg.

kiemelné nemzeti
közegéből a munkásosztályt

5 Az I. világháború előtti években a szocialisták már számos országban számítottak jelentékeny erőnek. Svédországban 36, Németországban 35, Belgiumban és Dániában 30-30, Ausztriában 25, Olaszországban 21, Franciaországban 17 százalékot érték el az utolsó békebeli választáson.

6 *A Kommunista Internacionálé vezérelvei és szervezeti szabályzata*. Moszkva, 1920. 22.

Képmutatót, hiszen a nemzetköziséget szigorúan előíró Kommunista Internacionálé – ha feltárjuk, amit nyelvpolitikájának verbális „mágiája” elta- kar – maga a megtestesült nemzetelűség (noha szovjet nemzet csak a brosú- rákban létezett, mégpedig a szómágia részeként). Az internacionalizmus pró- baköve immár nem egy közös, univerzális fejleményhez történő igazodás volt, hanem napi rendszerességű idomulás az aktuális szovjet követelményekhez. Aki nem a hatalomra kerülő Sztálin szemszögéből nézi a világot, s nem en- nek megfelelően cselekszik, az ellenség – szólta a verdikt. A hozzá való konkrét viszony a kommunista eszméhez való elvont viszonytal azonos. Sztálin maga a vizsga. Aki jól vizsgáljuk belőle, az kommunista, aki hezitál, netán ellensze- gül, az áruló. A Szovjetunió állami, birodalmi érdekeinek diszpécserközpont- jaként a Komintern logikája így Sztálin – *nomen est omen* – acélos logikája, és ez a „törvény” a szervezet 1943-as feloszlását követően is érvényben maradt. Az SZKP későbbi vezetői – még az elvileg antisztálinista 1956-os XX. kongresz- szust követően is – e logikát érvényesítették, lásd például Brezsnyev hírhedt kijelentését a „korlátozott szuverenitásról”. Egészen Gorbacsov színre lépéséig ez volt a helyzet.

Mindemellett a korabeli marxista munkásmozgalomban, ha nem is kellő erővel, de jelen voltak a szocializmus nemzeti sokszínűségének hiteles szószólói is. Az ausztromarxista Otto Bauer már a 20. század elején arról beszélt, hogy az egyes nemzetek kulturális karaktere a szocializmuson keresztül is meg- mutatkozik, s az eltérő nemzeti hagyományoknak meg kell engedni, hogy sa- játosságaiknak megfelelően keressék a nekik leginkább megfelelő szocializmus- verziót.

NEMZETI VAGY NEMZETKÖZI?

Nemcsak az Internacionálék, az egyes országok konkrét fejleményei is jól pél- dázzák nemzet és nemzetköziség konfliktusát. Minden vallásos jellegű világ- nézet – márpedig a forradalmi marxizmus ilyen – azt ambicionálja, hogy az általa hirdetett eszméket, nézeteket követői egyetemes érvényűnek tekintsék. Miért épp a forradalmi baloldal lett volna kivétel ez alól? François Furet írja, hogy „a szociáldemokrata teoretikusok erőfeszítései, hogy elvitassák tőle ezt az előjogot [ti. a kommunizmustól a történelmi egyetemesség előjogát], meglehe- tősen szűk körben keltenek csak visszhangot. Értékkörző funkciójuk van; de a kor emberének képzetéhez nem az ő marxizmusuk, hanem az októberi győ- zők marxizmusa szól.”⁷ Mielőtt azonban az emberek képzetéhez még az „ok- tóberi győzők marxizmusa szól”, a megelőző több mint fél évszázadban akad azért „egy-két” nemzeti mozzanat, nem beszélve a 20. század fejleményeiről!

A munkásmozgalom keletkezése, kialakulása, fejlődése eleve nemzeti ke- retekben megy végbe, hogyan is mehetne másképp. Az I. világháború után a nemzeti-birodalmi központból proletárüniverzalizmust hirdető leninista- sztálinista modellel szemben az európai szociáldemokrata pártok – mintha csak Otto Bauer tanácsait követnék – még inkább nemzeti sajátosságaikat jelenítik meg. Közös bennük, hogy a kontinensen a szakszervezetek által kiváltképp preferált Bernstein-féle revizioniz- mus magukra szabott változatait követik, noha jelszavaikban nem mindig ez fejeződik ki. Egymáshoz való viszonyukban mindeneset- re semmiféle mintaadási ambíció nem érvényesíthető, még kevésbé jellemzi őket mintakövetési kényszer, noha a német hatás a kontinens számos országában erősen érezhető. Mégsem áll fenn intézményesült hierarchia a szi- getországi brit, a kontinentális német, latin és a skandináv utak között, nem létezik központi akarat, jöllehet a nagyobb pártok regionális vonzaskörzetei kitapinthatóak. Közép- és Kelet-Európa szocdem pártjait például többnyire a német munkásmozgalom példája motiválja, ami szervesen következik a régió geopolitikai helyzetéből és történelméből.

» » nemzet és nemzetköziség konfliktusa

⁷ François FURET: *Egy illúzió múltja. Esszé a 20. század kommunista ideológiájáról*, ford. MIHANCsik Zsófia, Európa, Bp. 2000. 166–167.

Gyár állott, most kőhalom – Lepusztult privatizált üzem épülete a budapesti Kőbányához tartozó Óhegy városrészben (Wikimedia Commons)

Az egyes pártok nemzeti arculata a kapitalizmus aktuális fejlődési állapotának megfelelő országspecifikus sajátosságokat hordozza. A '20-as évektől – a nagy gazdasági válsággal terhelt – időszakban Nagy-Britannia lesz a nem kommunista (de nem is bernsteini orientációjú) szocialista hagyomány élenjáró képviselője, Dél-Európában anarchista tradíciók színezik a képet, Olaszországban fasizálódás megy végbe, míg Skandináviában (Dániában, Norvégiában, Svédországban) a szociáldemokraták hatalomra kerülnek, s valamilyen formában tartósan ott is maradnak.

Apropó, Skandinávia! Bár akkoriban ez még biztosan nem így látszik, az utókor szemszögéből a periódus egyik legfontosabb nemzeti mozzanata mégis az 1889-ben alapított svéd párt, a SAP (Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti – Svéd Szociáldemokrata Munkáspárt) imponáló és tartós erősödése. A SAP kezdetben marxisták, anarchisták és *trade-unionisták* alkotta forradalmi párt, elfogadja az osztályharcot, de 1897-es első kongresszusukon már a revizionista irányzat a mérvadó. Az anarchistákat kizárják, a marxisták sem válnak dominánssá benne (*nota bene*, Skandinávia éppúgy, mint Nagy-Britannia, nem igazán rezonál Marxra, leszámítva a nem túl számos értelmiségi kivételeket), s a párt egyre határozottabban fordul a revizionizmus, az evolucionizmus és a parlamentarizmus felé. 1921-től a SAP 69 éven keresztül tagja különböző kormánykoalícióknak, s ezzel kezdettől fogva egy sikeres 20. századi nemzeti fejlődés részese, sőt később vezető politikai ereje. 1932-től, az első tisztán

és tartósan szociáldemokrata kormány évétől olyan – évtizedeken át tartó, kivételes – reformista baloldali diadalmenetet produkál, amivel egyúttal a kommunista internacionalista modell elleni harc egyik vonzó (ha ugyan nem a legvonzóbb) középbal változatát testesíti meg. Utólag ezt a harcot, sportnyelven szólva, akár egy folytatólagos svéd–szovjet meccsnek is felfoghatjuk: nagyságrendileg Dávid és Góliát párbajának, nyelvpolitikailag a *Folkhemmet* (A Nép Otthona)⁸ és a *bolsinsztvo* küzdelmének, vagy akár fogyasztói szempontból az IKEA és GUM versenyének, amit a közönség a nemzetközi demonstrációs hatások világbajnokságán évtizedeken át feszülten figyelhet. S amely küzdelmet lényegében majd csak a Szovjetunió összeomlása után fűjják le, fölényes svéd győzelemmel.

A vonzó svéd példával az is illusztrálható persze, hogy az 1959-es Bad Godesberg-i programnak Európa-szerte akadtak számottevő elméleti és gyakorlati előzményei. A programmal a német szociáldemokraták a demokratikus szocializmus nemzeti jövőképét fenntartva papíron is elvetették az osztályharcot, a forradalmat, valamint az alapvető osztályellentétek téziséit, vagyis *de facto* az osztálykompromisszum útjára lépnek, és ezzel egyértelműen elhatárolódnak a marxizmustól.

Mindez ideológiai összegzése és lecsapódása a II. világháború utáni Európa expanzív, sikeres időszakának, amelynek sikerét többek közt – talán legfőképpen – az teszi lehetővé, hogy a szuperhatalommá vált USA stratégiái a Szovjetunió feltartóztatása miatt a nemzetközi kommunizmus elleni küzdelemben tudatosan segítik az európai szocdemeket is. Nyugtalanítja őket,

» egyenrangú nemzetek alkotta szolidáris közösség

hogy a II. világháború után látványosan növekszik a kommunizmus presztízse, kiváltképp Franciaországban és Olaszországban (de nem csak ott). Megértik, hogy egy Szovjetunió-ellenes nyugati centrum kialakításában a „nem kommunista baloldal” szerepe ropant fontos lehet. Azt is tudják, Európa nem éledhet újjá Németország nélkül, s hogy Nyugat-Németorszá-

got szervelesen be kell illeszteni Nyugat-Európa gazdasági és transzatlanti biztonsági vérkeringésébe. Előbbit a Marshall-terv, utóbbit a NATO valósítja meg; tekintélyes szerzők állítják, hogy „a Marshall-terv az európai nem kommunista baloddallal való nyílt és titkos együttműködésen alapult”.⁹ Így volt-e vagy sem, tény, hogy a kommunizmussal szemben álló nacionalizmus támogatása hosszú éveken át elfogadott ideológiai eszközként funkcionált az USA hidegháborús arzenáljában.

Olof Palme, Willy Brandt, Bruno Kreisky, Helmut Schmidt évei ezek, amikor a nemzeti jólét biztosítása mellett a szociáldemokratáknak a világ fokozódó problémáira is kiterjedt a figyelmük. Élen járó aktivitással tevékenykedtek az észak–déli és a kelet–nyugati kapcsolatok javításában, egyenrangú nemzetek alkotta szolidáris közösségként akarták újraformálni a jaltai világrendből fakadó, elavuló nemzetközi intézményrendszert. Ilyen értelemben internacionalistának is nevezhetők, ám ennek vajmi kevés a köze a fogalom egykori és akkori, proletár használatához.

Ha az egész 20. századra talán nem is, ezekre az évtizedekre nagyjából igazak a liberális szociológus, Ralph Dahrendorf szavai, miszerint az elmúlt száz év a szociáldemokrácia évszázada. A szociáldemokrata pártok a haladás és a reformok hajtóerői, állammodelljük mintaként szolgál a nyugat-európai társadalomszervezésben, mert a jólétet a társadalmi biztonsággal, a szabadságot az egyenlőséggel kapcsolták össze. A gyakorlatba persze nemegyszer más politikai csoportok – a liberálisok vagy a kereszténydemokraták – ültetik át ezt a modellt. De „a lelkek fölötti kormányzást” akkor is a szociáldemokraták gyakorolják, amivel „a szociáldemokrácia totális győzelmet arat” – vélekedik Dahrendorf. Dicsérő szavait mégis *A szociáldemokrácia nyomorúsága* című

8 E kifejezés korántsem a nemzet fogalma ellen született, sokkal inkább annak kiterjesztésére, vagyis osztálykompromisszumos tágitására szolgál, szemben a *Kommunista Kiáltvány* osztályharcos szemléletű nemzetfelfogásával.

9 John Lewis GADDIS: *Most már tudjuk. A hidegháború történetének újraértékelése*. ford. Kovács Attila, Európa, Bp. 2001. 295.

esszéjében fogalmazza meg – amelyben elismerve a szociáldemokrácia teljesítményét – arra a konklúzióra jut, hogy a II. világháborút követő aranyévtizedek múltával a hanyatlás elkerülhetetlen. A '80-as évektől ez be is következik.

NEOLIBERÁLIS KÍSÉRTÉS

A harmadik skizmát a globalizáció neoliberális ideológiájának az elfogadása okozza. Anélkül, hogy ehelyütt különösebb elméleti fejtegetésekbe bocsátkoznánk, megállapíthatjuk, hogy a globalizmus a globalizáció lényegét egyetlen dimenzióra, a korlátok nélküli tőkeáramlásra szűkíti, ehhez képest mindent másodlagosnak tekint, s mindent alá is rendel a multinacionális óriáscégek profitigényeinek. Kizárólagos célja ezen igények *technokrata* biztosítása és kielégítése, amit a politikai szférájának is ki kell szolgálnia.

Mindez valóságos pandanja a kommunizmus világgképének. A globalizmus maga a proletár internacionalizmus. A korlátlan tőkeáramlás pedig a határok nélküli proletár szolidaritás. A technokrata elit meg a Párt élcsapata. A politika szférájának itt is, ott is a megfelelő célt kell mindenáron kiszolgálnia. A logika ugyanaz, csupán a főszereplő szociológiai státusa változik: egyesülő világproletárról egyesülő világburzsoára. A különbség csupán annyi, hogy a globalizmusban a direkt diktatúra helyett jóval kifinomultabb, manipulatív mechanizmusokat alkalmaznak, amelyekkel már nem muszáj a földre döngölni a rendszerkritikai indulatokat és potenciálokat, sőt még hasznos (értsd: profittermelő) mederbe is terelhetik őket. A globalizmusban tőkélyre fejlesztik a „represszív toleranciát” (Herbert Marcuse): az óriáscégek manipulációs gépezetei olajozottan működve az egész világot behálózzák. Történelmi egyenlegük tehát szembeszökően más: a proletár internacionalizmus megbukott, a globalizmus nem.

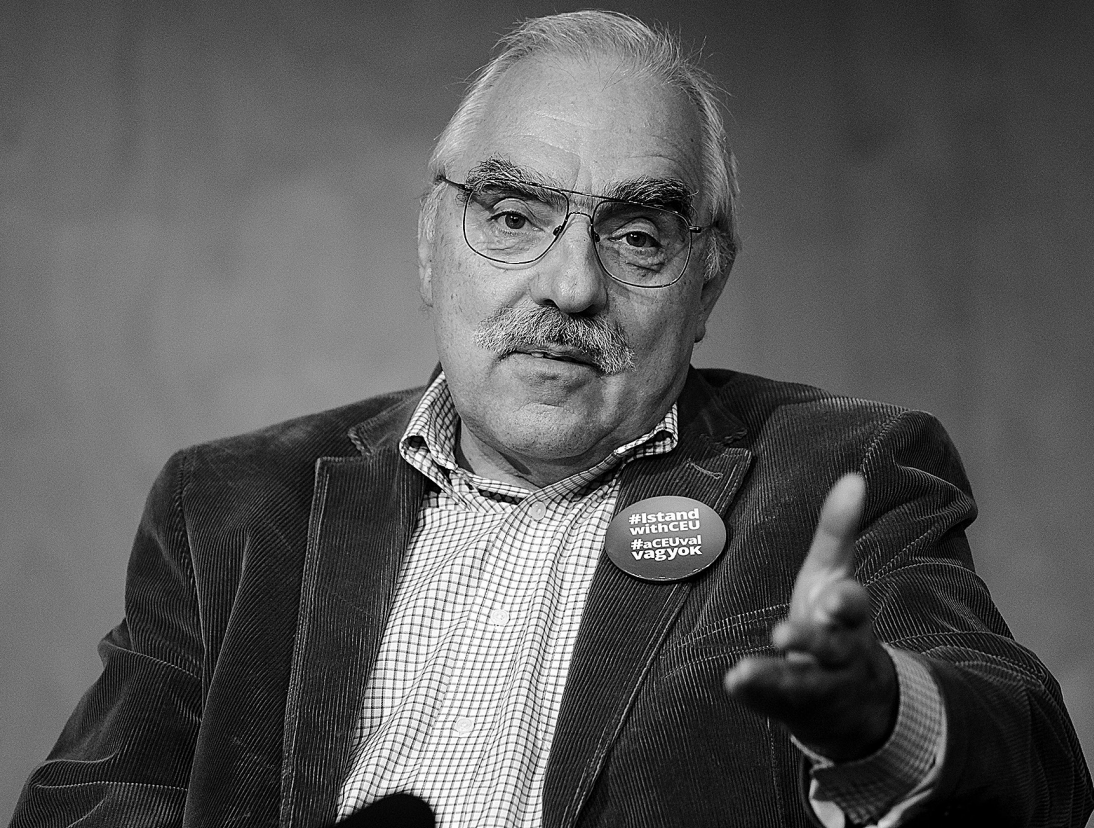
A glóbusz eme neoliberális cégesítésének azonban semmi köze sincs a modern demokráciához, annak kerete és működési terepe ugyanis *ab ovo* a nemzetállam. A céglogika pedig *par excellence* parancsuralmi logika, bármilyen rafinált módon lepleznék is azt; a nemzetközi viszonyokban meg amióta világ a világ, sohasem létezett demokrácia, legföljebb – jó esetben – hatalmi egyensúly, ami enyhén szólva korántsem ugyanaz. A neoliberalizmusnak ily módon elemi érdeke elsorvasztani vagy álműködésre kárhoytatni a demokratikus intézményeket, vagyis a nemzetállamokat. A demokratikusan megválasztott legitim kormányok szabályozási eszközeit módszeresen ellehetetlenítik, szétzilálják a hagyományos közösségi köhéziókat, „egyszemélyes csoportokra” (Csányi Vilmos) redukálva a társadalmat. „Ki a társadalom? Nincs olyan! Férfiak és nők vannak, meg családok” – rajzolta meg őszintén és büszkén a neoliberalizmus társadalomképét 1987-ben Margaret Thatcher, a Vaslady. Ugyancsak ő fedte fel a „harmadikutas” szociáldemokrácia igazi arculatát is, amikor kijelentette, hogy politikai pályafutásának legnagyobb győzelme a New Labour és Tony Blair, azaz a harmadik út „baloldalisága”. Mi mást jelenthetne ez, mint a neoliberális stafétabot megnyugtató, zökkenőmentes átadását az elvileg addig ellenlábás politikai erőnek? Csakhogy míg Thatcher önazonos, Blair önáltató.

Mit is kezdhetne a globalizmussal az a szociáldemokrácia, amelynek történelmi teljesítménye, s a kommunista víziókkal szembeni erkölcsi fölénye, a nemzeti keretek között osztálykompromisszumok révén konkrétan megvalósított jóléti államban gyökerezik? Abban, amit a globalizmus technokratái a '90-es évektől könyörtelenül bedarálnának.

A harmadik út európai *mainstream*je szintén szómágiába fog, globális osztályokról, szociális internacionalizmusról beszél, miközben vezetői a saját nemzeti hatókörükön belül lépésről lépésre önkezűleg számolják fel a korábbi szociális vívmányokat, igazolva ezzel Thatcher asszony elégedettségét. A szociális biztonsági hálót a személyes felelősségvállalás alternatívájává alakítják, számukra a privatizáció, a dereguláció, az alacsonyabb adók, a rugalmas munkaerőpiac elveszti tabujellegét. A '90-es évek végén még a francia szocialisták

privatizáció, dereguláció,
rugalmas munkaerőpiac

Sokkterepeuta – Bokros Lajos előadást tart Budapesten, a Central European University-n, 2017 (CEU)

is masszívan magánosítanak, noha ők formálisan elutasítják a brit eredetű „harmadik utat”. Németországban a „baloldali” koalíciós kormányzás alatt valósul meg az a pénzügyi liberalizáció, amelynek következtében a bankszektor mindmáig euró százmilliárdokat nyel el. Az eredmény: a gazdaság megszabadul minden szabályozótól, a társadalmi egyenlőtlenségek pedig mélyülnek. Félreértik (?) az európai társadalmakban zajló strukturális változásokat, mert a neoliberais kapitalizmus csupán kevesek számára jelent (elképzelhetetlen) gazdagságot, a többséget viszont lesüllyeszti. Nem teremt „új közepet”, amely nélkül az osztálykompromisszum – a szociáldemokrácia klasszikus közege – kivitelezhetetlen. Röviden: egyértelműen önfeladás ez, semmint félreértés.

A 2008-as gazdasági világválság következtében mindez még inkább felgyorsul, hogy aztán a népvándorlás új kihívása 2015-től csak tovább mélyítse a folyamatot. A harmadikutasok migrációs politikájukkal bebizonyították, hogy ellillant konkrét felelősségük konkrét honfitársaik iránt, az együttműködésre kész, szolidáris nemzetek helyett a határtalanul nyitott társadalmat, az emberek helyett az emberiséget kezdték el szeretni.

Eközben hiába szembesülnek Európa-szerte egyre rosszabb választási eredményekkel – annál rosszabb a tényeknek. Aki pedig e komplex önfeladás veszélyeire figyelmeztet, azt árulóként stigmatizálják, retorziókkal sújtják (lásd az SPD-ből kizárt Thilo Sarrazin ügyét). Elengedik a fülük mellett a néhai Helmut Schmidt, a víziókkal szemben mindig szarkasztikus, a tényekhez ragaszkodó szociáldemokrata politikusnak a szavait is, miszerint a 21. évszázadban nemzetállamok alkotják majd Európát, azok saját nyelvvel és történelmével, Európából bizonyosan nem lesz szövetségi állam.

A kérdésre tehát, hogy nemzeti-e még a szociáldemokrácia, egyértelmű a válasz. Nem. Persze, ez már nem is szociáldemokrácia. ■